

ВІДГУК

офіційного опонента на докторську дисертацію Федькова Олександра Миколайовича «Українська соціал-демократична спілка в суспільному житті Наддніпрянської України початку XX ст.», поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Відомий діяч соціал-демократичної партії Німеччини Г. І. Фогель зазначав, що : «Держава базується на громадських силах. Ключову роль у ній відіграють партії. Вони сприймають сигнали суспільства, опрацьовують їх у світлі своїх ціннісних уявлень і перетворюють в політику. Таким чином вони здійснюють зворотний зв'язок з суспільством». Цими словами фіксується загальна закономірність політичного життя в суспільстві.

Зіставлення сучасного і минулого, вивчення історичних витоків і факторів виникнення і розвитку тих чи інших політичних явищ, виокремлення етапів історичної еволюції політичної партії – це те, без чого важко зрозуміти політичну реальність.

Партія, як політичний інститут є однією з фундаментальних засад сучасного суспільства. Партії не завжди відігравали ту роль, яка в даний час відводиться їм у політичній системі індустріально розвинених держав. Вони пройшли тривалий шлях формування і еволюції, вбираючи в себе особливості соціального розвитку, історичні традиції, демографічні і етнокультурні процеси багатьох країн.

Вибір теми дисертаційної роботи Олександром Миколайовичем Федьковим «Українська соціал-демократична спілка в суспільному житті Наддніпрянської України початку XX ст.», з нашого погляду, є досить актуальним і пояснюється тим, що в політичній історії України, в партійній історії однією з проблем, що потребує переосмислення, правдивого, позбавленого догматичних стереотипів висвітлення, є багатопартійність початку XX ст., форми та методи діяльності усіх політичних партій того часу. Опонована дисертація є чи, не одним з перших досліджень, у якому всебічно й неупереджено простежується вся «політична біографія» однієї з соціал-

демократичних партій України першої чверті ХХ ст. – Української соціал-демократичної «Спілки» від формування до остаточного припинення діяльності її осередків.

О. М. Федьков сформулював основні завдання дисертаційного дослідження, запропонував просту, але ефективну структуру дисертації і дав відповіді на найголовніші питання, які диктувала дослідницька логіка. У вступі кваліфіковано обґрунтовується актуальність теми, визначено об'єкт і предмет та методологічні основи дослідження, мета і завдання дисертації, розкривається теоретичне і практичне значення роботи. Досить вдало і переконливо автор доводить наукову доцільність і спроможність проведення дослідження в обраному аспекті, підкреслює високий ступінь новизни і принципову значимість одержаних результатів.

Ознайомлення з представленою дисертацією справляє хороше враження. Автор досконало вивчив всю дотичну літературу, яка хоч найменшою мірою пов'язана з різними аспектами обраного предмета дослідження. У дисертації зроблено кваліфіковану історіографічну оцінку праць попередників.

Джерельну базу дослідження становить комплекс різних видів джерел, основу якої складають документи і матеріали 527 справ, 37 фондів дев'яти архівосховищ, деякі з них, в зв'язку з порушеною темою, запроваджуються вперше. Автором використанні справи, як центральних архівів України та Російської Федерації, так і документи обласних архівів, зокрема, Державного архіву Вінницької області, Державного архіву Полтавської області, Державного архіву Хмельницької області, Державного архіву Чернігівської області та Кам'янець-Подільського міського державного архіву. Прагнучи розширити коло джерел, автор звернувся до малодосліджених архівних документів, матеріалів тогочасних періодичних видань, епістолярії, щоденників, спогадів, що, в свою чергу, обумовило цілісність дослідження.

Визначаючи поняття політична партія, враховується, зазвичай, крім формальних ознак також обов'язкова наявність розгалуженої організаційної сітки, яка охоплює значну кількість рядових членів-представників партії, спільноти, інтереси яких має представляти партія. Крім того, важливим є

наявність інструментарію, з допомогою якого партія впливає на прошарки або класи, – партійна або напівпартійна преса, партійні і безпартійні клуби, представництво у парламенті, профспілкові, кооперативні і просвітницькі організації, які перебувають під впливом даної партії. Однак найважливішим є реальна включенність представників тих чи інших прошарків і класів у різноманітні партійні структури, і вплив партії на широкі маси.

Акумулюючи широке коло знань, використавши міждисциплінарний підхід для визначення теоретико-методологічних засад дослідження дисертант акцентує увагу на стилі наукового мислення (С.57); теорії модернізації (С.57–62), виділяючи теоретичне розуміння взаємозв'язку процесів модернізації та революції» (С.61). Кидається в очі специфіка пошуку автором методологічних підходів до вивчення Української соціал-демократичної спілки через «персональну історію» (С.70), «нову біографічну історію» (С.70), «персональну біографію» (С.71), «просопографію» (С.71–72) та «засади партології» (С.73–75).

Поділяємо погляд автора, щодо «невизначеності статусу Спілки: то вона мала бути позатериторіальною організацією РСДРП, що мала зосередитися на виданні партійної літератури з аграрного питання, то її статус був, ще більш нечітким, виходячи з резолюцій Установчої конференції південних меншовицьких організацій» (С.203).

Дисертант значну увагу зосередив у дисертації на ідейно-теоретичних (С.158–181) та організаційних формах діяльності Української соціал-демократичної спілки на початку ХХ ст.(С.210–234), виокремив шість періодів у діяльності «Спілки» (С.181–183), проаналізував керівний склад організації та її структуру, деталізував фінансові питання (С.253–258), розкрив агітаційну, пропагандистську та видавничу діяльність.

Заслуговують на увагу власні підрахунки дослідника. Так автором було проаналізовано (за архівними джерелами) мережу спільчанських громад та кількість членів Української соціал-демократичної спілки (С.260–264). Автор стверджує, що «наприкінці революції 1905–1907 рр. Українська соціал-демократична спілка нараховувала орієнтовно 7000 членів» (С.264).

Автор дисертації демонструє яскраві приклади участі Української соціал-демократичної спілки в думській виборчій кампанії (С.309–322), відзначаючи, що члени спілчанського керівництва, тобто Головного комітету, брали особисту участь у роботі в регіонах, мобілізували партійців і широкі маси трудящих на вибори. У процесі виборчої кампанії відбувалася взаємодія з іншими політичними силами. Акцентується увага на тому, що УСДС найтісніше взаємодіяла з Бундом, із яким створила спільні виборчі бюро, виробляла виборчу тактику. Разом з іншими соціалістичними партіями спілчани створили інформаційні бюро. Помітною була співпраця Спілки з УСДРП (Черкаси, Ніжин).

Одержані у підсумку висновки, як видається, адекватні проаналізованим процесам, переконливі у своїй достовірності.

Відзначу і той факт, що дисертант працював над обраною для дослідження темою щонайменше з 1994 р., коли друком з'явилася перша підготовлена стаття. Загалом, що також варто відзначити, упродовж 2016 – 2017 рр. дисертантом підготовлено значна кількість публікацій із обраної для дослідження теми.

Все вищевисловлене дозволяє розцінювати докторську дисертацію як оригінальне, завершене у межах поставлених завдань дослідження, що викликає обґрунтований інтерес і, безперечно, робить внесок у вітчизняну історичну науку.

Разом з тим, як і будь-яке неординарне дослідження, представлена дисертація нашоухує на міркування, що у чомусь відрізняються від запропонованих дисертантом, зумовлюють певні застереження і зауваження.

Доречним було б зупинитися на трактуваннях термінів. Автор послуговується терміном «романівська монархія» (С.29 та С.2 та 8 автореферату), «романівська імперія» (С.61, 64, 65, 67, 73, 173, 182, 220, 268, 364, 367), «романівська Росія» (С.79, 101). Принагідно, зазначу що «Романовська імперія (англ. Romanov Empire), або Суверенна Держава Імператорський Престол – віртуальна держава, проголошена в 2011 р. російським політиком Антоном Баковим під назвою Російська Імперія».

Доречно, все ж таки у наукових текстах послуговуватися усталеними термінами.

Дискусійними, на наш погляд, є низка термінів, якими оперує дисертант, зокрема, «аналітична періодизація» (С.69); «структурно-діахронний аналіз» (69); «партійна громада» (С.44), «спільчанські осередки» (С.44, 54), «спільчанська громада» (С.45, 47, 49, 50), «націоналістичне Братство» (йдеться про «Братство тарасівців» – Т. Б.) (С.107), «національна марксистська партія» (С.264); «марксистські партії та спілки» (С.81, 91); «український марксизм» (С.113), «соціал-демократичні партії та спілки» (С.86, 101, 318). Принагідну зазначу, постійно вживаючи «соціал-демократичні партії та спілки» дисертант жодного разу так і не назвав їх. Постає питання, а які ще спілки, окрім Української соціал-демократичної спілки, діяли в Україні і в чому відмінність між «партією» і спілкою.

На наш погляд, дискусійною є й самоназва «Українська соціал-демократична спілка». Оскільки дисертант у тексті оперує різними назвами: «Українська соціал-демократична спілка», «Українська спілка», «Спілка», «УСДП», «Українська Спілка РСДРП», «Українська соціал-демократична спілка РСДРП», «УСДП РСДРП» доречним було б зацентрувати увагу на цьому питанні.

Потрібно віддати належне досліднику у спробі збагатити наукові знання. Дисертант зазначає, що ним розроблено концепцію інтернаціональних та національних марксистських партій і спілок. Згідно з якою, «попри єдину ідеологічну основу, інтернаціональні соціал-демократичні організації виступали за пріоритет соціальних аспектів у революційній боротьбі та за побудову єдиної централізованої марксистської партії з автономними національними секціями. Національні марксистські партії та спілки також поділяли принципи класової революційної боротьби, хоч водночас виступали на захист національних прав пригноблених націй і за забезпечення їхнього державно-правового статусу в майбутньому. У партійному будівництві національні марксистські організації видавалися прихильниками федеративного устрою РСДРП або ж обстоювали своє самостійне існування. Ця концепція

стала однією з важливих теоретичних засад у вивченні історії Спілки». На жаль, ми не поділяємо таку позицію. Поділ партій на інтернаціональні та національні марксистські партії і спілки надто спрощений і не може претендувати на те, щоб називатися концепцією. Не вказано якими критеріями користувався автор для створення власної «концепції».

По всьому тексту дисертації, автор використовує назву РСДРП, не поділяючи її на РСДРП(б) та РСДРП(м), за виключенням одного разу РСДРП(м) на С.414, хоча йдеться хронологічно про події коли існувало дві партії – РСДРП(б) та РСДРП(м).

Не поділяємо погляд автора щодо того, «що в процесі модернізації в Російській імперії формувалися елементи громадянського суспільства та правової держави. Зокрема, здійснювалася самоорганізація суспільства, що проявилось у формуванні громадських організацій, професійних спілок і політичних партій» (С.60). Адже організації не були масовими і більше того діяли нелегально. А також іншу тезу щодо того, що «Український націоналізм на початку ХХ ст. був репрезентований кількома українськими політичними партіями та спілками різного ідейного спрямування: радикально-націоналістичною, але найменш впливовою Українською народною партією; ліберально-демократичною – Українською демократичною партією, Українською радикальною партією, а після об'єднання – Українською демократично-радикальною партією та з «розмитими» ідейними засадами, а згодом з соціал-демократичною РУП (УСДРП) – (С.62–63). Постає питання, а чи доцільно відносити Українську демократичну партію, Українську радикальну партію й Українську демократично-радикальну партію до партій, які представляли український націоналізм.

Маючи надзвичайно солідний «Список джерел та літератури» (1412 позицій) автор чомусь вирішив розширити його за рахунок посібників та підручників (позиції №863, 873, 920, 933, 938, 940, 947, 995, 1123, 1144, 1164, 1167, 1210 та інші), а також поданням однієї статті, опублікованої у чотирьох номерах (1175–1178), трьох (1010–1012) чи двох (1002–1003, 1015–1016, 1094–1095) як різних.

Однак відзначене не може скільки-небудь істотно вплинути на загальну позитивну оцінку представленої до захисту дисертації. Праця є справді добротним дослідженням складної й мало розробленої проблеми. Результати багаторічної роботи опубліковані у низці солідних видань.

Попри висловлені зауваження, вважаю, що дисертант досягнув поставленої мети; дисертація підготовлена на достатньому рівні, відповідає вимогам, які висуваються до досліджень докторського рівня; автореферат відображає основні положення дисертаційного дослідження; результати роботи належним чином представлені у статтях у фахових журналах, апробовані належним чином на конференціях, а відтак вважаю, що її автор – Федьков Олександр Миколайович – заслуговує на присудження ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

**Офіційний опонент,
доктор історичних наук,
професор, головний науковий співробітник
відділу соціально-політичної історії
Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України,
Заслужений діяч науки і техніки України**



Т. А. Бевз

